

Володимир Макарчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
доктор юридичних наук, професор
volodymyr.s.makarchuk@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5441-0468>

ВОЄННІ ТА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ, РРФСР ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ТЕОРІЯ І БЕЗПОСЕРЕДНЯ ПРАКТИКА

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.204>

© Макарчук В., 2023

Розглянуто кваліфікацію військових та воєнних злочинів у законодавстві Московського царства, Російської імперії, РРФСР та сучасної Росії. Зроблено висновок про примат військової доцільності над міркуваннями загальнолюдської моралі та гуманізму. Так, уже в законодавстві Московського царства передбачалася можливість обернення в холопи т. зв. боярських дітей (молодшої верстви боярства), відсторонених царем від служби. Військове законодавство Петра I не робить різниці між самогубством військового та державною зрадою. Військова реформа Олександра II, проведена міністром Мілютіним, дещо лібералізувала військове законодавство та створила чітку систему військових судів. Відмова Тимчасового уряду від застосування смертної кари дезорганізувала російську армію, що було враховано більшовиками під час створення Червоної гвардії та Червоної армії. В роки громадянської війни більшовицьке керівництво застосовувало навіть децимацію стосовно червоноармійців. Після завершення воєнних дій військові злочини (Кримінальний кодекс РРФСР 1922 р.) карані загально м'якше, але майже відразу почалося закручування гайок у бік посилення репресії. Апогею ці процеси досягли в роки Другої світової війни, коли у відання військових трибуналів було передано найширшу номенклатуру справ. У Кримінальному кодексі РРФСР 1960 р. число військових злочинів подвоїлося, санкція стала максимально жорсткою (до смертної кари включно). Поняття воєнного злочину вперше згадується у Статті 67.1. Применение биологического оружия, але вона введена до Кодексу Законом уже РФ від 29.04.1993.

Кримінальний кодекс сучасної РФ включає як військові, так і воєнні злочини, санкції жорсткі, але жодним чином не стримує російську армію, росгвардію та воєнізовані формування в ході повномасштабної війни проти України. Світ став свідком численних злочинів проти мирного населення, військовополонених, довкілля (підриг Каховської ГЕС).

Ключові слова: воєнні злочини; військові злочини; військове законодавство Московського царства; військове законодавство Російської імперії; військове законо-

давство РРФСР; воєнні злочини в Кримінальному кодексі РРФСР; військові злочини в Кримінальному кодексі Російської Федерації (РФ); воєнні злочини в Кримінальному кодексі РФ.

Постановка проблеми: На відміну від Середньовічної Європи, де рицарство з часів Роланда мало своєрідний кодекс честі (і цим гордилося, на відміну від “безчесної черні”), російська служива верства ніколи не переймалася подібного роду “дурницями”. Військовий успіх за будь-яку ціну – ось чи не основна відмінність російських *дєдовоевалов* від європейських “псов-рыцарей” ((с), термін радянської пропаганди).

То ж не доводиться дивуватися, що військові та воєнні злочини, вчинені російськими воювачами, тривалий час московською та російською імперською “юстицією” в окрему категорію не виділялися.

Мета статті. Сучасна російська історична та історико-правова наука одним з головних завдань бачать (і дотримуються цієї мети) глорифікацію російської армії усіх часів і народів – від Івана Калити (чи навіть від Александра Невського, прийомного сина Батия) до Владіміра Путіна. Належить з’ясувати, наскільки обґрунтовані ці амбітні завдання. Принаймні, з огляду на загальноприйняті стандарти – історичні, правові, моральні тощо.

Аналіз дослідження проблеми. Тема надто широка, аби виділити якихось видатних дослідників питання. Вкажемо, що у сучасній вітчизняній історико-правовій школі ці (та дотичні) питання, передусім морально-психологічний стан російських окупаційних сил, вивчали: Н. М. Оніщенко, О. Н. Ярмиш, Н. М. Пархоменко, П. М. Балтаджи, І. Й. Бойко, М. М. Кобилецький, І. В. Музика, А. Ф. Коваль, В. М. Малишко, Є. В. Зозуля, О. М. Головка, Л. О. Зайцев, А. Ю. Іванова, О. А. Гавриленко, В. Є. Кириченко, Т. І. Бондарук, В. Т. Окіпнюк, О. О. Самойленко, О. В. Сокальська, О. Ю. Іванов, І. Б. Усенко, Н. М. Крестовська, П. В. Рекотов, Л. В. Худояр, С. Д. Сворах та ін.

Виклад основного матеріалу. В Судебнику 1497 р. – “первом кодексе феодального права Русского централизованного государства” – поняття військових та воєнних злочинів, як такого немає [1]. Втім це жодною мірою не означає ні відсутності такого роду проступків (як-от дезерція з рядів війська), ні відсутності їх караності. В Судебнику фігурує термін “лихой человек” (кримінальний злочинець), “крамольник” (ст. 9), під яким розуміється зрадник, змовник [2]), яких наказано карати смертю.

“Судебник русской” 1550 р. [3] містить загалом 99 (чи 100) статей. Військові та воєнні злочини в окрему категорію не виділені.

Судебник 1589 р. [4] у просторовій редакції налічує уже 231 статтю. За великого бажання тут можна знайти певні натяки на службові та військові проступки. Так, ст. 146 забороняє обертати на холопів “дітей боярських” (тобто т.зв. *молодших бояр*, низи боярської верстви), навіть тих, що не служать, “опричь кого государь отставит от службы”. Треба думати, за певні службові проступки, які “не тягнуть” на більш суворе покарання. Також Ст. 197 вимагала при купівлі коня “в служебном походе” мати п’ять *послухов* (свідків), що, на нашу думку, ставило на меті запобігання мародерству з боку військовиків (інакше, навіщо встановлювати цю клаузулу?).

1716 р. в парадигмі створення регулярної армії європейського зразка Петро I увів своїм указом *Правильный самостоятельный военный суд*. Згодом був запроваджений *Артикул воинский*, який радянська історична наука трактувала як “первый отечественный военно-уголовный кодекс” [5].

Ось сучасна російська оцінка цього законодавчого акта: *Воинский артикул проводит и чисто военный взгляд на преступление. Преступление рассматривается не с точки зрения правонарушения, а как нарушение субординации, неисполнение приказанного, слушание; на внутреннюю или нравственную сторону деяния обращается столь мало внимания, что измена и покушение*

на самоубийство совершенно равны в глазах законодателя и облагаются одним и тем же наказанием – лишением жизни. Наказание же имеет своей основной идеей – возмездие, а ближайшей целью – истребление преступника и устрашение. Отсюда обилие жестоких казней и наказаний осрамительных. Кроме того, здесь начинают появляться наказания, обнимающие собою всю личность преступника, поражающие его во всех сферах общественной жизни и вырывающие его навсегда из общества. Таково было наказание вечными каторжными работами [6].

Після поразки у Кримській війні 1853–1856 рр. Олександр II здійснив ряд реформ, з військовою включно. У її рамках 15 травня 1867 р. був впроваджений *Військово-судовий статут* та створено нову військово-судову структуру: полкові суди, військово-окружні суди та *Головний військовий суд*.

Як слушно відзначив дореволюційний історик права В. Корнілов (цитуємо сучасним російським правописом – аби не бути обвинуваченими в упередженості перекладу – але без “ятів”): *“Правительство, которое во многих отношениях старалось улучшить материальный быт офицерства, которое установило для офицеров льготные условия получения билетов в театры и т. п. – в то же время стремилось воспитать офицерство в духе определенно кастовом, так, чтобы оно чувствовало себя совершенно отдаленным от остального населения. Чтобы сильнее развить в офицерстве этот дух, для него были издаваемы даже особые законодательные нормы. Так, специально для офицеров отменено было действующее для всего населения запрещенных уголовным законом дуэлей. Вообще участие в дуэли у нас наказывается довольно существенной карой; между тем для офицеров дуэли в известном порядке не только были разрешены между собой, но по новому закону им разрешалось прибегать к дуэлям даже из их столкновений с лицами гражданского звания; в известных случаях кодекс чести, установленный в это время для офицеров, даже **требует** (тут виділення В. Корнілова. – Авт.) вызова на дуэль”* [6].

Тож армія в Російській імперії (та її законодавстві) залишалася свого роду автономією, якщо бажаєте, державою в державі.

Відтак в *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изданию 1866 года* потрапили лише покарання, передбачені для порушників порядку рекрутського набору та укривачів дезертирів [7].

Як у Кримінальному кодексі РРФСР 1922 р., так і в новому КК 1960 р. (у первісній та у всіх наступних редакціях), категорії злочинів проти людства (включаючи й воєнні) як такої немає. Та воно й не вимагалось в соціалістичній державі, бо хто міг виступати суб’єктом такого злочину? Тільки керівник держави чи його найближче оточення. Поодинокий виняток становить лише Стаття 67.1. *Применение биологического оружия*, але вона введена до Кодексу Законом уже не комуністичної РРФСР, а новоутвореної (буржуазно-демократичної) РФ від 29.04.93 (№ 4901-1. – Ведомости СНД РФ и ВС РФ, 1993, № 22, ст. 789) [8].

Натомість військові злочини уже в Кодексі 1922 р., у Главі VII *Воинские преступления* (статті від 200 (загальне визначення) по 214), звичайно, наявні. Тут вони охоплюють загалом 14 складів злочину. Назвемо їх, вказавши (лише) максимальну санкцію:

Стаття 201. Оскорбление подчиненным военнослужащим своего начальника при исполнении последним служебных обязанностей карается, если оскорбление нанесено насильственным действием) – позбавлення волі “на срок не ниже одного года со строгой изоляцией”.

Стаття 202. Неисполнение военнослужащим приказа, законно отданного ему по службе начальником – позбавлення волі “на срок не ниже одного года со строгой изоляцией”. Ця ж дія у бойовій обстановці – “не ниже трех лет или высшей мерой наказания”.

Стаття 203. Сопротивление исполнению законно отданного по военной службе приказа или распоряжения (...) совершенное в боевой обстановке даже без применения насилия, каране “наказаниями, предусмотренными 1-й частью ст. 86 Уголовного Кодекса”.

Стаття 204. Побег, т.-е. самовольное оставление военнослужащим своей части или места службы с целью уклониться от несения военной службы или от участия в боевых действиях –

позбавлення волі “на строк до трьох лет с конфискацией или без конфискации имущества”. У військовий час чи у бойовій обстановці – смертна кара.

Стаття 205. Самовольная отлучка, т.-е. самовольное оставление военнотружачим своей части или места службы без цели уклониться от военной службы, – позбавлення волі “на строк до 1 года, или же по правилам устава дисциплинарного”. В бойовій обстановці – позбавлення волі “на строк до 5 лет с конфискацией или без конфискации имущества”.

Стаття 206. Уклонение военнотружачего от несения военной службы или от участия в боевых действиях путем причинения себе какогo-либо повреждения или путем иного обмана (симуляции глухоты, немоты, слепоты, душевной болезни и т. п.), подстрекательство к совершению сего деяния и способствование ему – покарання, передбачене Статтею 204.

Стаття 207. Промотание, т.-е. противозаконное отчуждение военнотружачим выданных ему (для носки) предметов казенного обмундирования и амуниции, а равно умышленная порча их или оставление без присмотра и в ненадлежащем месте, – позбавлення волі “на строк до 1 года, при смягчающих же вину обстоятельствах – по правилам устава дисциплинарного с возмещением стоимости промотанных, испорченных или оставленных вещей”.

Стаття 208. Нарушение военнотружачими уставных правил караульной службы и законно изданных в развитие правил особых приказов и распоряжений, если таковое нарушение не сопровождалось никакими вредными последствиями – позбавлення волі “на строк до одного года или по правилам устава дисциплинарного”. У військовий час чи у бойовій обстановці – “высшей мерой наказания, с понижением при смягчающих вину обстоятельствах до лишения свободы со строгой изоляцией на строк не ниже трех лет”.

Стаття 209. Превышение военным начальником пределов своей власти или бездействие его, совершенное без злого умысла, не повлекшее за собой дезорганизации вверенных ему вооруженных сил и материальных средств или других особо важных последствий – позбавлення волі “на строк до трех лет со строгой изоляцией”. В разі настання особливо тяжких наслідків, як-от “повлекшее за собой общую дезорганизацию вверенных ему вооруженных сил и материальных средств или военный бунт, или отсутствие надлежащего снабжения, или гибель этих сил и средств, или разглашение тайн, стратегических планов, или другие особо важные последствия” – позбавлення волі “на строк до пяти лет со строгой изоляцией”.

Стаття 210. Самовольное отступление военного начальника от данной ему диспозиции или иного распоряжения, отданного для боя, сдача им неприятелю вверенных ему отрядов, укрепления или военного судна, а равно уничтожение или приведение в негодность укрепления, судна, орудий, складов оружия, продовольственных припасов и других предметов, принадлежащих к средствам ведения войны, в тех случаях, когда указанные деяния учинены без всякого намерения способствовать неприятелю, а лишь в силу неправильной оценки им с точки зрения пользы дела сложившейся во время боя обстановки, позбавлення волі – “на строк не ниже одного года”.

Стаття 211. Самовольное оставление поля сражения во время боя, отказ во время боя действовать оружием против неприятеля – покарання за 58-ю Статтею (законодавець не проводить різниці між військовим і цивільним фігурантами злочину).

Стаття 212. Переписка и сношение военнотружачего во время войны непосредственно или через других лиц с кем-либо, находящимся в неприятельской армии, во владениях неприятеля или в местности, занятой войсками неприятеля – позбавлення волі “до трех лет со строгой изоляцией”.

В тех же случаях, когда военнотружачий, хотя и без умысла способствовать неприятелю, сообщил таким путем сведения, могущие иметь какое-либо отношение к военным действиям, – позбавлення волі “на строк не ниже трех лет со строгой изоляцией”.

Стаття 213. Военный шпионаж, т.-е. агентурное обслуживание неприятельской армии путем собирания и передачи неприятелю всякого рода сведений, осведомленность в коих может способствовать неприятелю в его враждебных действиях против республики – покарання за 66-ю Статтею КК (законодавець не проводить різниці між військовим і цивільним фігурантами злочину).

Стаття 214. Мародерство, т.-е. противозаконное отобрание при боевой обстановке у гражданского населения принадлежащего последнему имущества, с употреблением угрозы военным оружием и под предлогом необходимости сего отобрания для военных целей, а также снятие с корыстной целью с убитых и раненых находящихся у них вещей – покарання за 66-ю Статтею КК (законодавець не проводить різниці між військовим і цивільним фігурантами злочину) [9].

Ця Робітничо-селянська армія Республіки може видатися ледь не піонерським табором – принаймні за суворістю покарань. Утім, це ілюзія. В добу т. зв. Громадянської війни в РСЧА, починаючи уже з 1918 р., були введені військові трибунали, які широко практикували застосування смертної кари. Історикам добре відомі факти децимації в Червоній армії [10], широко застосовувані її творцем Левом (Лейбою) Троцьким, який до 1925 р. залишався народним комісаром з військово-морських справ, а відтак вищою владою в РККА. Дотримуємося думки, що кричущі розходження офіційної радянської теорії і безпосередньої (каральної) практики – характерна ознака усієї марксистсько-ленінської держави і права, то ж військове законодавство тут не є якимось винятком.

Утім практично відразу після прийняття “ліберального” Кримінального кодексу РРФСР 1922 р. розпочалась його правка. Звісно, у бік посилення санкцій. Тож, наприклад, на Халхін-Голі (1039 р.) майбутній “маршал Перемоги” Г. Жуков розстрілював своїх підлеглих навіть за незначні службові проступки. Відомий випадок, коли офіцери, відряджені у військову частину, уночі в степу за повної радіотиші не змогли знайти місце призначення і повернулися назад. Їх показово розстріляли.

В період Другої світової війни до підсудності військових трибуналів був переданий значний обсяг складів злочину. Зокрема саме військові трибунали розглядали справи про будь-які злочини, здійснені в місцевостях, оголошених на військовому становищі, а також справи про правопорушення, допущені працівниками залізничного і водного транспорту, бійцями народного ополчення, винищувальних батальйонів, частин ППО, воєнізованої охорони НКВС. При кожній дивізії в діючій армії функціонували військово-польові суди, в чийй компетенції були злочини, здійснені колаборантами (“зрадниками батьківщини”) та німецькими окупантами. Прикладом таких рішень можуть слугувати смертні вироки кільком селянкам с. Петрищево, уся провина котрих полягала у виявленому злорадстві під час страти схопленої підпалювачки сільських хат та стаєнь в розпал суворої зими 1941-го р. Зої Космодем’янської.

Водночас кримінальним злочинцям, уже позбавленим волі за рішенням суду, та червоноармійцям-правопорушникам давався шанс “змити кров’ю” тягар вчиненого злочину шляхом 6-місячної служби у штрафних батальйонах (для рядових) та ротах (для офіцерів) [12]. Цю ж практику сьогодні застосовують рашисти, використовуючи на найбільш важких ділянках фронту зеків з ПВК Є. Пригожина та ін. подібних структур.

Після 1945 р. країна повернулася до звичного розподілу компетенції військових та цивільних судів.

В кримінальному кодексі РРФСР 1960 р. число складів військового злочину подвоїлося, а заходи покарання стали максимально жорсткими, зокрема вищою санкцією (за умови настання особливо важких наслідків, або у воєнний час чи в бойовій обстановці) встановлено:

Стаття 238. *Неповиновение* – смертна кара;

Стаття 239. *Неисполнение приказа* – від 3 до 10 років позбавлення волі;

Стаття 240. *Сопротивление начальнику или принуждение его к нарушению служебных обязанностей* – смертна кара;

Стаття 241. *Угроза начальнику* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 242. *Насильственные действия в отношении начальника* – смертна кара;

Стаття 243. *Оскорбление подчиненным начальника или начальником подчиненного* – до 5 років позбавлення волі;

Воєнні та військові злочини в кримінальному законодавстві Російської імперії, РРФСР...

Стаття 244. *Нарушение уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности* – до 12 років позбавлення волі;

Стаття 245. *Самовольная отлучка* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 246. *Самовольное оставление части или места службы* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 247. *Дезертирство* – смертна кара;

Стаття 248. *Самовольное оставление части в боевой обстановке* – смертна кара;

Стаття 249. *Уклонение от воинской службы путем членовредительства или иным способом* – смертна кара;

Стаття 250. *Промотание или утрата военного имущества* – до 7 років позбавлення волі;

Стаття 251. *Умышленное уничтожение или повреждение военного имущества* – смертна кара;

Стаття 251.1. *Нарушение правил обращения с оружием, а также с веществами и предметами, представляющими повышенную опасность для окружающих* – до 15 років позбавлення волі;

Стаття 252. *Нарушение правил вождения или эксплуатации машин* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 253. *Нарушение правил полетов или подготовки к ним* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 254. *Нарушение правил кораблевождения* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 255. *Нарушение уставных правил караульной службы* – смертна кара;

Стаття 256. *Нарушение правил несения пограничной службы* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 257. *Нарушение правил несения боевого дежурства* – смертна кара;

Стаття 258. *Нарушение уставных правил внутренней службы* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 259. *Разглашение военной тайны или утрата документов, содержащих военную тайну* – до 5 років позбавлення волі;

Стаття 260. *Злоупотребление властью, превышение или бездействие власти* – смертна кара;

Стаття 260.1. *Халатное отношение к службе* – до 10 років позбавлення волі;

Стаття 261. *Сдача или оставление противнику средств ведения войны* – смертна кара;

Стаття 262. *Оставление погибающего военного корабля* – смертна кара;

Стаття 263. *Самовольное оставление поля сражения или отказ действовать оружием* – смертна кара;

Стаття 264. *Добровольная сдача в плен* – смертна кара;

Стаття 265. *Преступные действия военнослужащего, находящегося в плену* – до десяти років позбавлення волі;

Стаття 266. *Мародерство* – смертна кара;

Стаття 267. *Насилие над населением в районе военных действий* – смертна кара;

Стаття 268. *Дурное обращение с военнопленными* – (санкція заслугує на дослівне і повне опублікування)

а) *Дурное обращение с военнопленными, имевшее место неоднократно, или сопряженное с особой жестокостью, или направленное против больных и раненых, а равно небрежное исполнение обязанностей в отношении больных и раненых лицами, на которых возложены лечение их и попечение о них, при отсутствии признаков более тяжкого преступления* – наказуються лишением свободи на срок от одного года до трех лет;

б) *дурное обращение с военнопленными без указанных отягчающих обстоятельств* – влечет применение правил Дисциплинарного устава Вооруженных Сил СССР;

Стаття 269. *Незаконное ношение знаков Красного Креста и Красного Полумесяца и злоупотребление ними* – до 1 року позбавлення волі [13].

Чи варто дивуватися тим звірствам, які нащадки славних *дедовоєвалов* практикують щодо українських військовополонених? Сам вигляд цих нещасних на кадрах кінохроніки обміну поло-

ними показує ставлення рашистів до полоненого “врага”, представника ще вчора “братського народу”. До речі, точно таким же було ставлення “доблесної армії” й до афганських *душманів*, ічкерських *чичиков* чи грузинських *гризунов*. Що ж стосується насильства щодо мирного населення, то тут варто згадати про мільйонні втрати афганського народу, передусім т. зв. *мирняка* (на військовому слензі).

У кримінальному кодексі сучасної РФ військовим злочинам присвячений Розділ XI *Преступлення против военной службы*, який складається з однієї Глави 33 з однойменною назвою. Містить він 23 статті від ст. 331 (*Понятие преступлений против военной службы*) по ст. 352.1 (*Добровольная сдача в плен*).

Розділ XII також містить єдину Главу 34 *Преступления против мира и безопасности человечества*, чия назва дублюється в назві Розділу.

Факти порушення російським військово-політичним керівництвом та ЗС РФ Статті 354 *Планирование, подготовка, развязывание или ведение агрессивной войны*, рівно як й: Статті 356.1 *Мародерство*; Статті 358 *Экоцид*; Статті 359 *Наемничество*, багатократно зафіксовані та не потребують особливих доказів.

Завершує Розділ XII Стаття 361 *Акт международного терроризма*.

Аналіз того, наскільки декларативними виявились ці статті в ході російської агресії проти України, відкладемо до завершення війни. Наразі є численні факти порушення законів і звичаїв війни російськими окупантами, розстрілів українських військовополонених та цивільного населення і насильств над ними, викрадення українських дітей (ордер МКС на арешт В. Путіна та М. Львової-Белової). Так, 22 червня 2023 р. ООН внесла російську армію до “ганебного списку”, через вбивство українських дітей. Про це повідомляє агентство *Reuters*. Повідомляється, що інформація про внесення Росії до “ганебного списку” міститься в доповіді Ради безпеки ООН. За даними ООН, у 2022 р. Росія вбила 136 дітей. “Організація Об’єднаних Націй також підтвердила, що російські збройні сили та пов’язані з ними групи покалічили 518 дітей і здійснили 480 нападів на школи та лікарні. Згідно з повідомленням, російські збройні сили також використовували 91 дитину як живий щит”, – йдеться в повідомленні [14].

Висновок. Російська (в перерві – радянська) пропаганда культивувала образ російського “воина-освободителя”, високогуманного носія моральних чеснот та скрупульозного дотримувача міжнародного права війни. Насправді ж уся каральна політика в царині військових та воєнних злочинів була “заточена” на підвищення боєздатності армії – шляхом репресій проти порушників державних інтересів та військової дисципліни. Покарання ж за насильство над військовополоненими чи мирним населенням ніколи не перебувало у пріоритеті – як у теорії, так і у безпосередній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Судебники XV–XVI веков. М.–Л.: Издательство АН СССР, 1952. С. 19–29.
2. Судебники XV–XVI веков. М.–Л.: Издательство АН СССР, 1952. С. 58 (комментарии).
3. Судебники XV–XVI веков. М.–Л.: Издательство АН СССР, 1952. С. 135–177.
4. Судебники XV–XVI веков. М.–Л.: Издательство АН СССР, 1952. С. 349–414.
5. Епифанов П. П. Воинский устав Петра Великого // Петр Великий: Сб. статей / Под ред. А. И. Андреева. М.–Л., 1947. Т. 1.
6. Воинский устав Петра I // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B0_I.
7. Корнилов А. Курс истории России XIX в. Часть III. М.: Издание М. и С. Сабашниковых, прилож. С. 307.

8. Таганцев Н. С. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ по изданію 1866 года. СПб.: Изданіе книжного магазина для иногороднихъ, 1873. С. 274–287.
9. Уголовный кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996) Глава первая. Государственные преступления // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/a1c6dc8d5d1c64dfde052f2ec6cddf1ab2fb1fe8/.
10. Уголовный кодекс РСФСР 1922 г. // https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22.
11. Децимация: за что в Красной армии казнили каждого десятого // <https://news.rambler.ru/other/41703901-detsimatsiya-za-chto-v-krasnoy-armii-kaznili-kazhdogo-desyatogo/>.
12. Нормативно-правові форми стимуляції бойової відваги : солдати та офіцери Червоної армії у Другій світовій війні (Продовження). Частина 2. Штрафні підрозділи. “Наркомівські 100 грамів”. Завершення війни та згорання матеріальної стимуляції бійців і ветеранів // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (28). 2020. С. 9–18.
13. Уголовный кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 27.10.1960) (ред. от 30.07.1996) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/1b7087b880162df71dfed6dd46f9aace0bfc3b42/.
14. ООН внесла російську армію до “ганебного списку” за вбивства дітей в Україні // <https://www.unn.com.ua/uk/news/2033525-oon-vnesla-rosiysku-armiyu-do-ganebnogo-spisku-za-vbivstva-ditey-v-ukrayini>.

REFERENCES

1. *Sudebniki XV–XVI vekov*. М.–Л.: Izdatelstvo AN SSSR, 1952. P. 19–29 [in Russian].
2. *Sudebniki XV–XVI vekov*. М.–Л.: Izdatelstvo AN SSSR, 1952. P. 58 (kommentarii) [in Russian].
3. *Sudebniki XV–XVI vekov*. М.–Л.: Izdatelstvo AN SSSR, 1952. P. 135–177 [in Russian].
4. *Sudebniki XV–XVI vekov*. М.–Л.: Izdatelstvo AN SSSR, 1952. P. 349–414 [in Russian].
5. Epifanov P. P. *Voinskiy ustav Petra Velikogo* // Petr Velikiy: Sb. statey / Pod red. A. I. Andreeva. М.–Л., 1947. Т. 1 [in Russian].
6. *Voinskiy ustav Petra I* // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B0_I [in Russian].
7. Kornilov A. *Kurs istorii Rossi v. Chast III*. М.: Izdatel M. i S. Sabashnikoviyivh', prilozh. P. 307. [in Russian].
8. Tagantsev N. S. *Ulozhenie o nakazaniyah' ugovolnyih i ispravitelnyih' po izdanlyu 1866 goda*. SPb.: Izdanie knizhnogo magazina dlya inogorodnih', 1873. P. 274–287 [in Russian].
9. *Ugolovnyiy kodeks RSFSR* (utv. VS RSFSR 27.10.1960) (red. ot 30.07.1996) Glava pervaya. Gosudarstvennyie prestupleniya // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/a1c6dc8d5d1c64dfde052f2ec6cddf1ab2fb1fe8/ [in Russian].
10. *Ugolovnyiy kodeks RSFSR 1922 g*. // https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/ugkod_22 [in Russian].
11. *Detsimatsiya: za chto v Krasnoy armii kaznili kazhdogo desyatogo* // <https://news.rambler.ru/other/41703901-detsimatsiya-za-chto-v-krasnoy-armii-kaznili-kazhdogo-desyatogo/> [in Russian].
12. *Normatyvno-pravovi formy stymuliatsii boiovoi vidvahy : soldaty ta ofitsery Chervonoii armii u Druhii svitovii viini* (Prodovzhennia). Chastyna 2. Shtrafni pidrozdyly. “Narkomivski 100 hramiv”. Zavershennia viiny ta zghortannia materialnoi stymuliatsii biitsiv i veteraniv // Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnik” Seriiia: “Iurydychni nauky”. No. 4 (28). 2020. P. 9–18 [in Ukrainian].
13. *Ugolovnyiy kodeks RSFSR* (utv. VS RSFSR 27.10.1960) (red. ot 30.07.1996) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2950/1b7087b880162df71dfed6dd46f9aace0bfc3b42/ [in Russian].
14. *ONN vnesla rosiysku armiiu do “hanebnoho spysku” za vbivstva ditei v Ukraini* /// <https://www.unn.com.ua/uk/news/2033525-oon-vnesla-rosiysku-armiyu-do-ganebnogo-spisku-za-vbivstva-ditey-v-ukrayini> [in Ukrainian].

Дата надходження: 06.06.2023 р.

**WAR AND MILITARY CRIMES IN THE CRIMINAL LEGISLATION
OF THE RUSSIAN EMPIRE, THE RSFSR, AND THE RUSSIAN FEDERATION:
THEORY AND DIRECT PRACTICE**

The qualification of military and war crimes in the legislation of the Tsardom of Muscovy, the Russian Empire, the RSFSR and modern Russia is considered. A conclusion about the primacy of military expediency over considerations of universal morality and humanism is made. Thus, the legislation of the Tsardom of Muscovy foresaw the possibility of turning the so-called boyar children (the younger layer of the boyars), suspended by the tsar from service, into kholops (serfs).

The military legislation of Peter I does not distinguish between the suicide of a soldier and treason. The military reform of Alexander II, carried out by Minister Milyutin, somewhat liberalized military legislation and created a clear system of military courts. The refusal of the Provisional Government to use the death penalty disorganized the Russian army, and this was considered by the Bolsheviks while creating the Red Guards and the Red Army. During the civil war, the Bolshevik headship even used decimation regarding the Red Army men. After the end of hostilities, military crimes (Criminal Code of the RSFSR of 1922) were generally punished more mildly, but the tightening of the screws in the direction of repression's increase began almost immediately.

These processes reached their apogee during the Second World War when the widest range of cases was handed over to military tribunals. In the Criminal Code of the RSFSR of 1960, the number of military crimes doubled, and the sanction became as severe as possible (up to the death penalty). The concept of a war crime is first mentioned in Article 67.1. The use of biological weapons, but it was introduced into the Code by the Law of the Russian Federation, dated 29.04.1993.

The criminal code of the modern Russian Federation includes both military and war crimes, the sanctions are severe, but these in no way restrain the Russian army, Rosgvardiya (National Guard of Russia), and paramilitary formations during a full-scale war against Ukraine. The world has witnessed numerous crimes against the civilian population, prisoners of war, and the environment (the blowing up of the Kakhovka HPP).

Keywords: war crimes; military crimes; military legislation of the Tsardom of Muscovy; military legislation of the Russian Empire; military legislation of the RSFSR; war crimes in the Criminal Code of the RSFSR; military crimes in the Criminal Code of the Russian Federation; war crimes in the Criminal Code of the Russian Federation.